

Boekbesprekingen

De pot verwijt de ketel... Hoe antiracisme de analyse van racisme een slechte dienst bewijst

Hans Siebers

Philomena Essed en Isabel Hoving (red.) (2014) *Dutch Racism*. Amsterdam: Rodopi.
432 pagina's, €112,91, ISBN 9789042037588

Racisme vormt een thema dat in de Nederlandse media en politiek vaak tot felle discussies leidt. Denk aan de controverses rond Zwarte Piet en de rapporten van het VN-Comité voor de Eliminatie van Rassendiscriminatie. Het bestaan van racisme lijkt bevestigd te worden door een overdaad aan studies die laten zien dat mensen met een eerste, tweede of zelfs derde generatie migratieachtergrond een reële kans lopen op discriminatie en uitsluiting. Denk aan de *Monitor Rassendiscriminatie*, relevante publicaties van het Sociaal Cultureel Planbureau (zie o.a. Andriessen, Nievers, Faulk en Dagevos 2010), Blommaert, Van Tubergen en Coenders (2012) of mijn eigen werk (zie o.a. Siebers 2015; Siebers en Dennissen 2015). Ineke van der Valk (2015) laat zien hoe moslims veelvuldig het doelwit zijn van geweld en uitsluiting. De *critical race*-literatuur hanteert het begrip racisme met als – terecht (Siebers 2015) – argument dat dergelijke processen van geweld en uitsluiting niet slechts te reduceren zijn tot sociaalpsychologische mechanismen van stereotyperingen, vooroordelen en gerelateerd gedrag. Dergelijke processen liggen juist verankerd in de structuren en instituties van de samenleving en worden aangejaagd door dominante discourses (zie Van Dijk 1993).

De meest omvattende poging tot nu toe om het begrip racisme toe te passen op dergelijke structuren, instituties en discourses betreffende de Nederlandse samenleving vormt het in 2014 verschenen boek onder redactie van Philomena Essed en Isabel Hoving getiteld *Dutch Racism*. De 22 bijdragen aan het boek vertegenwoordigen een veelzijdige collectie van essays met een breed scala aan onderwerpen gerelateerd aan racisme.

Het eerste deel neemt de lezer mee naar specifieke uitingen van racisme waar Nederlanders bij betrokken waren of zijn, waaronder de slavenhandel (Kwame

Nimako, Amy Abdou en Glenn Willemsen), de bejegening van drie generaties van immigranten uit Nederlands Indië (Esther Captain), naoorlogs antisemitisme (Evelien Gans), het beeld van ondankbaarheid van Nederlanders over migranten (Halleh Ghorashi), racisme op Aruba en Curaçao (Michael Orlando Sharpe) en de ontwikkeling van de Afrikaner identiteit in Zuid-Afrika (Melissa Steyn).

Het tweede deel put uit verschillende invalshoeken om racisme te duiden, waaronder literaire theorie, antropologie, politieke filosofie en kunstgeschiedenis. Het bevat hoofdstukken over de Nederlandse witte psyche (Gloria Wekker), Zwarte Piet en zijn vroegmoderne bronnen (Rebecca P. Brienen), Nederlands nationalisme en Zwarte Piet (Joseph D. Jordan), Zwarte Piet vanuit een Amerikaans perspectief (Joy L. Smith) en sporen van racisme in de roman *Bruiloft aan Zee* van Abdelkader Benali (Liesbeth Minnaard).

Deel drie presenteert essays over uitsluiting binnen een team van journalisten (Lida M. van den Broek), ervaringen van discriminatie door 72 respondenten van 'Afro-Europese afkomst' (Dienke Hondius), marginalisering van 'internationale' kunstenaars in de kunstensector (Sandra Trienekens en Eltje Bos), discoursen van Nederlandse politici over mensen uit Suriname, Indonesië en de Nederlandse Antillen (Guno Jones), de culturalistische uitsluiting van moslims in inburgeringscursussen (Marc de Leeuw en Sonja van Wichelen) en protestacties tegen racisme (Miriyam Aouragh). Deel vier sluit de bundel af met persoonlijke commentaren en reflecties op racisme in Nederland van Stephen Small, Ellie Vasta, Pooyan Tamimi Arab en David Theo Goldberg.

Het is onmogelijk om hier recht te doen aan de vele inzichten uit het boek, maar volgens Philomena Essed en Isabel Hoving vormen de hoofdlijnen van het boek: (1) het superioriteitsgevoel van Nederlanders ten opzichte van anderen, (2) hun systematische neiging om racisme te ontkennen, en (3) de *entitlement* claim: Nederlanders houden zich het recht voor om anderen racistisch te bejegenen (pp. 24-25). Dergelijke prikkelende claims sporen de lezer aan om verder te lezen, maar uiteindelijk overheerst de teleurstelling, althans bij mij.

Om te beginnen, het boek put uit een veelvoud aan disciplines, behalve de sociologie. Dat is opmerkelijk omdat je sociologische data nodig hebt om de bovengenoemde verankering van processen van uitsluiting van migranten in structuren, instituties en discoursen te laten zien én in verband te brengen met racisme. De auteurs gaan er simpelweg vanuit dat de Nederlandse samenleving racistisch is om vervolgens reflecties en interpretaties te ontwikkelen, zonder de moeite te nemen om dat uitgangspunt aan te tonen. Voor zover de bijdragen aan het boek überhaupt data of bronnen laten zien, gebeurt dat op een zeer selectieve en weinig overtuigende wijze.

Ik noem hier slechts enkele voorbeelden. Kwame Nimako, Amy Abdou en Glenn Willemsen schrijven: '[...] there is enough material to interrogate the con-

tinuity and discontinuity between slavery, abolition, remembrance, commemoration, and contemporary racism' (p. 48). Als dat zo is, waarom behandelen ze dan alleen de continuïteiten en waarom presenteren ze dan niets van dat vermeende overvloedige materiaal dat die continuïteiten aan zou tonen? Het boek presenteert geen enkel bewijs voor de stelling dat hedendaagse uitsluiting van migranten ook maar iets te maken heeft met slavernij in vorige eeuwen. Gloria Wekker bespeurt racisme in de wijze waarop politieagenten haar benaderden in de Amsterdamse metro nadat ze, naar eigen zeggen, tot twee keer toe de wet heeft overtreden. Volgens haar eigen relaas hebben de agenten gehandeld volgens het boekje, zoals ze met elke wetsovertreder om dienen te gaan.

Lida van den Broek schrijft over racisme bij het beëindigen van het dienstverband van twee journalisten van Turkse en Marokkaanse afkomst in een team van journalisten omdat ze over te weinig werkervaring zouden beschikken. De cruciale vraag hier is of dat laatste daadwerkelijk zo is, maar die wordt niet beantwoord. Het feit dat de betrokken twee journalisten zelf aangeven dat hier geen sprake is van racisme, maakt haar claim er niet sterker op. Sandra Trienekens en Eltje Bos bespeuren racisme in de kunstensector omdat het voor niet-westerse kunst moeilijk is om aan subsidie te komen, waarbij ze 'internationale' kunstenaars op essentialistische wijze gelijk stellen aan niet-westerse kunst. Op pagina 13 schrijven Essed en Hoving: 'Thus, in the 21st century, racism in its many forms still shapes the lives of a large number of people in the Netherlands. Simultaneously, research illuminates that exact, systemic, and reliable data are often missing.' Als dat laatste het geval is, hoe kunnen we dan zo zeker zijn van dat eerste?

Ook voor de eerste rode draad in het boek, het vermeende superioriteitsgevoel van Nederlanders, levert het boek geen enkel bewijs. Het is juist opvallend dat de uitsluiting van migranten in Nederland niet of nauwelijks gelegitimeerd wordt door claims van vermeende superioriteit. Dergelijke claims vind je niet of nauwelijks terug in de beleidsdocumenten van de Nederlandse overheid en de teksten en uitspraken van radicaal-rechtse politici die aanzetten tot uitsluiting en haat in de samenleving (zie Siebers en Dennissen 2015). Ze baseren zich daarentegen op claims van vermeende incompatibiliteit van 'de cultuur' van migranten met die van 'onze manier van leven' (zie Stolcke 1995).

Claims van validiteit en continuïteit van racisme kunnen alleen overeind worden gehouden door het begrip zo op te rekken dat elke vorm van uitsluiting waar migranten mee te maken kunnen krijgen eronder valt. Uitsluitingen vanwege ras, etniciteit, cultuur, religie, nationalisme, islamofobie of op basis van andere gronden worden op een hoop gegooid en als racisme bestempeld. Dat is gebruikelijk in de internationale *critical race*-literatuur (zie voor een kritiek Wacquant 1997), maar gaat wel voorbij aan de betekenis van racisme in de Nederlandse context.

Zoals Dienne Hondius in haar interessante bijdrage terecht aangeeft, is de term in Nederland onlosmakelijk verbonden met het trauma van de Holocaust.

Als we racisme contextualiseren in de Nederlandse geschiedenis blijkt dat racisme veruit het belangrijkste thema is in de Nederlandse naoorlogse literatuur, cinema, het publiek debat enzovoorts. Het is moeilijk om het belang van het nooit-meer-Auschwitz-adagium en de kracht van het sterke antiracisme in Nederland sinds het midden van de vorige eeuw te overschatten. Tegen deze achtergrond komt de tweede rode draad in het boek, namelijk dat Nederlanders systematisch racisme zouden ontkennen en dat racisme in Nederland een taboe zou zijn, uiterst vreemd voor. Daarmee zien de auteurs de olifant in de kamer over het hoofd, om met een anglicisme te spreken. Ze laten na het begrip racisme adequaat te contextualiseren, negeren de Nederlandse manier om racisme te begrijpen en vervolgens verwijten ze Nederlanders dat ze racisme ontkennen zoals gedefinieerd door de auteurs. Dat is de wereld op zijn kop. Nederlanders wijzen inderdaad vaak suggesties af dat de uitsluiting van migranten met racisme te maken zou hebben, maar misschien hebben ze daar wel gelijk in. Er is inderdaad geen enkele aanwijzing dat die uitsluiting iets met de Holocaust van doen heeft.

Deze misser heeft dus alles te maken met het containerbegrip dat de auteurs van racisme hebben gemaakt. Ze zien evenmin dat het in de Nederlandse context van het grootste belang is om een onderscheid te maken tussen uitsluiting op grond van ras en op grond van etniciteit. De officiële benaming van migranten als 'etnische minderheden' en als 'allochtonen' vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw hield een gedeeltelijke culturalisering van migranten in. Ze werden mede gedefinieerd als dragers van culturele kenmerken die anders zouden zijn dan die van Nederlandse niet-migrant. Die culturalisering van migranten heeft plaatsgevonden mede vanuit het argument om hun racialisering (Miles 1993) te voorkomen, maar heeft wel de basis gelegd voor het cultureel fundamentalisme op basis waarvan migranten na de eeuwwisseling worden uitgesloten uit de samenleving (Siebers en Dennissen 2015; Stolcke 1995).

Die uitsluiting vindt zijn oorsprong dus in het sterke antiracisme in Nederland en het cultureel fundamentalisme heeft kans gezien post te vatten omdat het nu eenmaal wat anders is dan racisme. De Amsterdamse rechter had geen andere keuze dan Geert Wilders vrij te spreken van racisme in juni 2011. Het containerbegrip van racisme dat de auteurs van het boek hanteren verhult deze belangrijke aspecten van hedendaagse uitsluiting van migranten.

Tegen deze achtergrond wordt ook de derde rode draad van het boek, namelijk dat de Nederlanders zich *entitled* zouden voelen om zich racistisch te uiten, zeer problematisch. Immers, wie in het publieke debat praat de Holocaust goed? Daarentegen gaan verscheidene auteurs van het boek zelf de kaders van een zakelijke analyse te buiten. 'De Nederlanders' worden gepresenteerd als een tijdloze, uni-

versele en homogene categorie die zich manifesteert op verschillende plekken ter wereld en met tussenpozen verspreid over vele eeuwen. Die Nederlanders worden vervolgens in raciale termen geduid als 'wit' zonder accolades en voorzien van iets metafysisch als een witte psyche (Wekker). Dergelijke metafysische kwalificaties van een volk roepen duistere associaties op.

In geen enkele van de bijdragen aan het boek komen die Nederlanders aan het woord, hoewel meerdere auteurs claimen ethnografie te bedrijven. Ze krijgen wel allerlei beschuldigingen te verduren, bijvoorbeeld dat zij zich stelselmatig schuldig maken aan racisme, zonder dat voor deze beschuldigingen afdoende argumentatie of bewijs wordt aangedragen. Een auteur schrijft zelfs over Nederlanders als '*das Herrenvolk*' – zo ongeveer de meest kwetsende belediging die je kunt voorstellen (zoals erkend door De Leeuw en Van Wichelen). Wie *entitled* zich tot wat, zo vraag je je af.

Dit is de toon van de aanklager in een rechtszaak tegen 'de Nederlanders' (zie Bourdieu en Wacquant 1999). Ik wil niet de advocaat zijn, maar deze toon en setting zijn verre van vruchtbaar. We hebben een scherpe definitie van racisme nodig in plaats van het huidige containerbegrip, duidelijk afgebakend van culturalisme en etnicisme. We hebben ook behoefte aan een gecontextualiseerde toepassing van het begrip en aan feiten en analyses, ook als die onwelgevallig zijn. Pas dan zijn we in staat om de problematiek van uitsluiting van migranten in de Nederlandse samenleving te begrijpen en vast te stellen wat de daadwerkelijke rol van racisme daarbij is. Het boek *Dutch Racism* bewijst een adequate analyse van racisme in Nederland geen goede dienst.

Literatuur

- Andriessen, I., E. Nievers, L. Faulk en J. Dagevos (2010) *Liever Mark dan Mohammed? Onderzoek naar arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests*. Den Haag: SCP.
- Blommaert, L., F. van Tubergen en M. Coenders (2012) Implicit and explicit interethnic attitudes and ethnic discrimination in hiring. *Social Science Research*, 41(1): 61-73.
- Bourdieu, P. en L. Wacquant (1999) On the Cunning of Imperialist Reason. *Theory, Culture & Society*, 16(1): 41-58.
- Dijk, T.A. van (1993) *Elite Discourse and Racism*. Newbury Park: Sage
- Miles, R. (1993) *Racism after 'Race Relations'*. London: Routledge.
- Siebers, H. (2015) What turns migrants into ethnic minorities at work? Factors erecting ethnic boundaries among Dutch police officers. *Sociology*, published online ahead of print, DOI: 10.1177/0038038515598282.
- Siebers, H. en M.H.J. Dennissen (2015) Is it Cultural Racism? Discursive Oppression and Exclusion of Migrants in the Netherlands. *Current Sociology*, 63(3): 470-489.
- Stolcke, V. (1995) Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe. *Current Anthropology*, 36(1): 1-24.
- Valk, I. van der (2015) *Monitor Moslimdiscriminatie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

SOCIOLOGIE

Wacquant, L.J.D. (1997) For an Analytic of Racial Domination. *Political Power and Social Theory*,
11: 221-234.

Over de auteur

Hans Siebers is universitair hoofddocent aan de *Tilburg School of Humanities* en verbonden aan de onderzoekscentra *Babylon* en *ReflecT*. Zijn onderzoek is gericht op diversiteit en ongelijkheid tussen migranten en niet-migranten op de arbeidsmarkt en in het onderwijs in een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve methoden. Projecten zijn en worden gerealiseerd bij onder andere de Provincie Noord-Holland, de Politie, de Belastingdienst, het voormalige Ministerie van LNV, de Haagse Hogeschool en het Ministerie van OCW. Zijn recente publicaties zijn gepubliceerd in *Sociology*, *Current Sociology*, *International Sociology*, *Ethnic and Racial Studies* en *Work, Employment and Society* en in boeken uitgegeven door Amsterdam University Press, Sage en Edward Elgar. Hij geeft leiding aan de internationale masteropleiding *Management of Cultural Diversity*.

E-mail: h.g.siebers@tilburguniversity.edu